

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 4 Issue 10 | pp. 80-83 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

ZAMONAVIY GLOBALLASHUV JARAYONIDA TRANSMILLIY KOMPANIYALARNING FAOLIYATI.

Jumadullayeva Durdona Shuxrat qizi
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
1-kurs tayanch doktoranti

Annotatsiya: Zamonaviy jahon iqtisodiyoti yirik ishlab chiqarish va tarqatish tarmoqlarini, global moliyaviy tuzilmalarni va butunjahon axborot tarmog'ini birlashtirgan yaxlit tizimdir. Globallashuv barcha mamlakatlar iqtisodiyotiga ta'sir ko'rsatadi, turli shakllarda namoyon bo'ladi va faoliyatning ko'plab sohasiga ta'sir qiladi. Transmilliy korporatsiyalar butun dunyo bo'ylab millionlab odamlar uchun ish o'rinlarini yaratishda muhim rol o'ynaydi, bu ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlarda bunday imkoniyatlar iqtisodiy sharoitlarni yaxshilash va bandlik darajasini oshirishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: TMK, Globalizatsiya, Korporatsiya, Birlashgan Millatlar Tashkiloti, Moliyaviy konglomerat.

ACTIVITY OF TRANSNATIONAL COMPANIES IN THE PROCESS OF MODERN GLOBALIZATION.

ABSTRACT: The modern world economy is an integrated system that combines large production and distribution networks, global financial structures and the global information network. Globalization affects the economy of all countries, manifests itself in various forms and affects many spheres of activity. Transnational corporations play an important role in creating jobs for millions of people around the world, especially in developing countries, where such opportunities help improve economic conditions and increase employment levels.

Key words: TNC, Globalization, Corporation, United Nations, Financial conglomerate.

20-asr oxiri - 21-asr boshlarida jahon iqtisodiyoti rivojlanishining asosiy xususiyati globallashuv jarayonining kuchayishi bo'lib, bu transmilliy iqtisodiy munosabatlarning ahamiyati ortib borishida namoyon bo'ldi.

Zamonaviy iqtisodiyotda transmilliy korporatsiyalarning roli katta va juda muhim. Chunki jahon iqtisodiyoti rivojlanishining asosiy qismini transmilliy kompaniyalar tashkil etadi. Shuni ta'kidlash kerakki, XXI asrning birinchi o'n yilligida TMKlar jahon iqtisodiyotining 25 foizini tashkil etdi.

Transmilliy korporatsiyalarning (TMK) jahon iqtisodiyotidagi asosiy vazifalaridan biri ish bilan ta'minlashdir. Qishloq xo'jaligidan tashqari sektordagi barcha xodimlarning qariyb 10% TNK kompaniyalarida ishlaydi. Ularning 60 foizi bosh ofislarda, qolgan 40 foizi esa filial va sho'ba korxonalarida ishlaydi. Yuqori rivojlangan mamlakatlarda joylashgan korporatsiyalar ishchi kuchi tanqisligiga duch kelmasa-da, ularning Markaziy Osiyo kabi rivojlanayotgan mintaqalardagi sho'ba korxonalarini ko'pincha o'z faoliyati uchun muhim manba sifatida mahalliy ishchi kuchiga bog'liq.

Bir nechta mamlakatlarda ishlab chiqarish aktivlariga ega bo'lgan va uni ishlab chiqish va amalga oshirish bo'yicha yagona strategiyaga ega bo'lgan tashkilot transmilliy korporatsiya sifatida tanilgan. Bosh shtab-kvartirasining umumiy vakolati ostida u global ishlab chiqarishda ishtirok etadi. Ishlab chiqarish omillari bir necha mamlakatlarda tarqalgan ob'ektlar o'rtasida o'tkaziladi. Tadqiqot va ishlanmalar, ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish funksiyalari bu tizimlar bosqichma-bosqich qamrab oladigan ko'plab faoliyatlarning faqat bir nechtasi. TMKlar, shuningdek, boshqa mamlakatlarning allaqachon mavjud kompaniyalari o'rtasidagi hamkorlik yoki o'sha davlatlarda mavjud kompaniyalarni sotib olgan xorijiy kompaniyalar tomonidan tez-tez shakllantirilmoqda. Transmilliy korporatsiyalar Birlashgan Millatlar Tashkilotining Savdo va Taraqqiyot Konferentsiyasi tomonidan asosiy kompaniyalar va ularning chet eldagi filiallaridan tashkil topgan yuridik shaxs bo'lmagan yoki korporatsiyalangan korxonalar sifatida belgilanadi. O'zidan boshqa davlatlarda aktivlari bo'lgan tashkilot bosh korxonalar sifatida tanilgan.

Xalqaro korporatsiyalar zamonaviy jahon iqtisodiyotining asosiy ishtirokchilari bo'lib, xalqaro iqtisodiy munosabatlarning turli shakllarida faol ishtirok etadilar va globallashtirish jarayonini harakatga keltiruvchi asosiy kuch hisoblanadilar. Globallashtirish muhim omil bo'lib, milliy kompaniyalar shunga mos ravishda javob berishi kerak. Bu reaksiya korporativ boshqaruvda jiddiy o'zgarishlarni nazarda tutadi, buning asosi O'zbekistonda biznes yuritishning umumiy tamoyillari sifatida jahon hamjamiyati tomonidan e'tirof etilgan korporativ boshqaruvning xalqaro standartlarini joriy etish hisoblanadi. Globallashtirishning O'zbekistonda korporativ boshqaruvga ta'siri quyidagi sabablarga ko'ra ayniqsa dolzarbdir:

- xorijiy investorlar uchun mahalliy kompaniyalarning investitsion jozibadorligini oshirish;
- mahalliy kompaniyalarning jahon iqtisodiyotiga integratsiyalashuvi;
- mahalliy kompaniyalarning xalqaro maydonda raqobatbardoshligini oshirish.

Milliy kompaniyalarda korporativ boshqaruvni takomillashtirishning asosiy rag'batlari chet el kapitalini jalb qilishdir.

Davlat, shuningdek, TMKlarning mavqeini mustahkamlashga hissa qo'shadigan omil bo'lib, ikkinchisini turli ittifoqlar (siyosiy, iqtisodiy, savdo) va xalqaro shartnomalar tizimi orqali sotish bozorlari bilan ta'minlaydi. Bunga misol tariqasida Yaponiya, Koreya Respublikasi (Samsung, Daewoo, LG Electronics), Xitoyda yirik biznesni qo'llab-quvvatlash amaliyotini keltirish mumkin, bu yerda milliy xalqaro kompaniyalarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha maxsus dastur ishlab chiqilgan.

2023 yilda dunyodagi eng yirik transmilliy korporatsiyalar reytingini ko'rib chiqaylik. Bu kompaniyalar notinch muhitda hayotiy biznes modellarini qo'llash orqali muvaffaqiyatga qanday erishganligi haqida tushuncha beradi.

Eng nufuzli Forbes nashri Global 2000 reytingida kompaniyalarning 12 oy davomidagi savdolari, foydalari, aktivlari va bozor qiymatini hisobga oladi. Ayni paytda faqat oraliq ma'lumotlar ma'lum, shuning uchun Statista ma'lumotlariga ko'ra, 2023 yil iyun oyidagi joriy bozor kapitallashuvini hisobga olgan holda Forbes'dan dunyodagi eng yirik TMKlarning bahosini ko'rib chiqaylik.

2023-yilgi ro'yxatdagi dunyodagi eng yirik kompaniyalarning savdosi 50,8 trillion dollar, foydasi 4,4 trillion dollar va aktivlari 231 trillion dollarni tashkil qilgan. Umumiy daromad 50 trillion dollardan oshgan bo'lsa-da, bozor qiymati, umumiy foyda va aktivlar oldingi hisobot davriga nisbatan kamaydi. Eng yirik kompaniyalar soni bo'yicha yetakchi AQSh (611 ta firma ro'yxatdan o'tgan) hisoblanadi. Ikkinchi o'rin 346 ta tashkilot bilan Xitoyga tegishli.

Hatto eng yirik o'yinchilar ham ustunlik uchun raqobatlashishga, o'zgaruvchan muhitga moslashishga va biznesga yondashuvlarini yaxshilashga majbur. Bozordagi ahamiyat turli ko'rsatkichlar bilan belgilanadi.

Umumiy mezonlarga ko'ra, 2023-yilda jahon bozorining yetakchisi JPMorgan Chase moliyaviy konglomerati, aktiv qiymati bo'yicha esa Apple bo'ldi. 2023 yilda dunyodagi eng daromadli kompaniya - Walmart, eng yirik chakana savdo tarmog'i - Forbes ekspertlar ro'yxatida oddiy 23-o'rinni egalladi.

2023-2024 yillarda bozor kapitallashuvi bo'yicha dunyodagi eng yirik kompaniyalar yetakchi texnologiya va energetika korporatsiyalari bo'lib qolmoqda:

1. Apple Inc. 2,5 trillion dollarga yaqin bozor kapitallashuvi bilan dunyodagi eng qimmat kompaniya bo'lib qolmoqda [3].

2. Microsoft shuningdek, taxminan 2,1 trillion dollar kapitallashuvi bilan yuqori o'rinlarni egallaydi [3].

3. Taxminan 1,88 trillion dollar kapitallashuvi bilan eng yirik energetika kompaniyasi Saudi Aramco uchinchi o'rinni egalladi [3].

4. JPMorgan Chase, Alphabet (Google) va Amazon ham moliya va texnologiya sohasining hukmronligini aks ettiruvchi yirik korporatsiyalar qatoriga kiradi [2].

Ammo shuni ta'kidlash joizki, 2022 yilga nisbatan dunyoning 100 ta eng yirik kompaniyasining bozor kapitallashuvi 2023 yilda 11 foizga kamaydi, bu 2009 yildan beri eng sezilarli pasayishdir [1].

TMKlarning jahon iqtisodiyoti rivojlanishidagi roli so'nggi yarim asrda muttasil ortib bormoqda. Zamonaviy TMKlar xalqaro ishlab chiqarishni tashkil etish, xalqaro xizmat ko'rsatish va xalqaro moliya sektori bilan tovar va xizmatlarning xalqaro almashinuvini to'ldirdi.

Bizningcha, TMKlarni tahlil qilishning muhim nuqtasi globallashtirish sharoitida ularning faoliyatidagi o'zgarishlarni aniqlashdir. Financial Times Global 500 ma'lumotlariga ko'ra ish muallifi tomonidan tuzilgan birinchi 27 63 TMKlarning ishlab chiqarish yo'nalishini o'zgartirishdagi mavjud tendentsiya pozitsiyasidan, shuningdek, yangi hududlarni rivojlantirish uchun ularning joylashuvidagi geografik o'zgarishlardan. Vaziyatni aniqlash uchun global moliyaviy inqirozdan oldingi va keyingi tendentsiyalarni tahlil qilish kerak. Jahon moliyaviy inqirozi ta'sirida jahon iqtisodiyotining rivojlanishida sezilarli o'zgarishlar ro'y bergan 2007-2012 yillar davriga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bundan tashqari, so'nggi 10 yil ichida ko'plab tadqiqotchilar TMKlar mahsulot unumdorligi va sifatini oshirish uchun imkon qadar ko'proq malakali xorijiy mutaxassislarni jalb qilishga harakat qilayotganini ta'kidladilar. Konsalting xizmatlari sohasidagi bilim va tajriba yuridik va maslahat xizmatlarini ko'rsatishda ham faol foydalanilmoqda, bu esa TMK faoliyat yuritayotgan hududning milliy xususiyatlarini bilish hisobiga tabiiy va inson resurslaridan yanada samarali foydalanish imkonini beradi. Xulosa qilish mumkinki, malakali ishchi kuchining mavjudligi omili ham TMK filiallarini boshqa mamlakatlar hududiga jalb qilishga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, TMKlar, shubhasiz, jahon iqtisodiyotining dvigateli degan xulosaga kelishimiz mumkin. Bugungi kunda dunyo mamlakatlari taraqqiyotida ularning o'rni va ahamiyati katta. Bir mamlakat TMKlarni yaratish platformasi bo'lishi mumkin, boshqa mamlakatlar esa ushbu platformadan foydalanuvchi bo'lishi mumkin. Transmilliy kompaniya tomonidan muayyan mamlakatda filiallar tashkil etilishi ijobiy va salbiy oqibatlar olib kelishi mumkin. Ijobiy jihatlari qatoriga mamlakatimizda iqtisodiy rivojlanish, aholini ish bilan ta'minlash, bozorlarni kengaytirish, mamlakat byudjetiga qo'shimcha daromad keltirish kiradi. Salbiy oqibatlar - mahalliy firmalarni o'z kuchi bilan bostirish, monopoliya narxlarini o'rnatish, hukumat qonunlarini buzish, masalan, daromadlarni bir mamlakatdan ikkinchisiga o'tkazish orqali soliqdan yashirish, ekologik oqibatlar, mehnat bozoridagi vaziyatni beqarorlashtirish. TMK filiallari xodimlarining ish haqi mahalliy firmalar ishchilarining ish haqidano oshib ketishi bilan bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. <https://internationalwealth.info/offshore-business-abroad/krupnejshie-kompanii-mira-kto-v-desjatke-luchshih/>
2. <https://1economic.ru/lib/8491>
3. <https://www.pwc.com/kz/ru/pwc-news/what-new/global-top-100-companies.html>
4. <https://elibrary.ru/item.asp?id=41576881>

Copyright: © 2024 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution-4.0 International License (CC - BY 4.0)

